

**Ба шурои диссертациони 6D. KOA-010-и
назди Донишгоҳи милли Тоҷикистон**

Тақризи

мушовири илмӣ ба диссертатсияи доктории Самандарзода Насрулло Юсуф дар мавзуи «Синтези ҳосилаҳои нави кислотаҳои холан ва омӯзиши хосиятҳои биологии онҳо» барои дарёфти дараҷаи илмии докторӣ илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-Химияи органики

Самандарзода Насрулло Юсуф - номзоди илмҳои химия, ходими пешбари ИИТ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бештар аз 15 сол ба синтез ва таҳқиқи реаксияҳои байни кислотаҳои холан ва ҳосилаҳои глицерин бо аминокислотаҳо, пептидҳо ва омӯзиши хосиятҳои фаъоли биологии пайвастаҳои зерин дар моделҳои гуногуни фармокологӣ ва токсикологӣ машғул аст. Ҷ соли 2016 диссертатсияи номзадии худро дар мавзуи «Синтези ва омӯзиши хосиятҳои фаъоли биологӣ якқатор кислотаҳои холан» ҳимоя карда буд. Аз соли 2016 то инҷониб мавзуи «Синтези ҳосилаҳои нави кислотаҳои холан ва омӯзиши хосиятҳои биологии онҳо»-ро мавриди таҳлилу баррасии илмӣ қарор додааст. Самандарзода Насрулло Юсуф дар давоми ин солҳо маводи зарурии кори диссертатсионии худро ҷамъоварӣ кард ва асарҳои илмии марбут ба кори таҳқиқотиро ба низом даровард. Натиҷаи таҳқиқоти ӯ дар рисола ва мақолаҳои илмӣ ба таърифи маълумоти инъикос ёфтааст. Муаллиф доир ба паҳлуҳои муҳталифи мавзӯ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар конференсия ва симпозиумҳои илмӣ донишгоҳӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ якчанд маротиба маъруза кардааст. Н.Ю. Самандарзода аз соли 2017 то 2022 барои анҷоми кори диссертатсионии мазкур дар Институти химияи органики ба номи Зеленский ш. Москваи Федератсияи Руссия ба ҳайси коромӯзи илмӣ фаъолият кардааст.

Дар муқаддима муҳимияти мавзуи диссертатсия, дараҷаи омӯзиши он, объект, предмети таҳқиқот ва ҳадафу вазифаҳо асоснок карда шуда, мақсади кор, масъалаҳои он ва мушкилотҳои таҳқиқот оварда шудааст. Инчунин навоариҳои кори илмӣ ва аҳамияти амалии натиҷаҳо, мавқеъҳои дифоъшаванда инъикос гардида, конференсияҳои илмӣ, ки дар онҳо маводи диссертатсия баррасӣ ва таҳлил шудааст, номбар гардидааст.

Интишори натиҷаи кори илмӣ мазкур: Муҳтавои асосии рисолаи докторӣ дар ҳаҷми 73- кори ҷопи оварда шудааст, ки аз инҳо 3 монографияи илмӣ ва 12 патент 29 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ

тақризшавандаи аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда, ва 29-фишурдаҳои дар конференсияҳои сатҳи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ нашр гардидаанд.

Саҳми шахсии докторант: Таҳқиқот, дарёфт, таҳлил ва ҷамъбасти маълумоти илмӣ оид ба экспериментҳои химиявӣ, биологӣ ва биохимиявӣ, ҷудокунии хроматографии омехтаи реаксионӣ, ҷудокунии ва тоза кардани маҳсулоти нави синтезшударо низ, иҷро намуд. Сохти моддаҳои бадастовардари, тавассути усулҳои таҳлилии физикӣ-химиявӣ муайян кард. Синтези ҳосилаҳои кислотаи холанро бо мақсади ҳосил намудани пайвастаҳои дорои ҳосиятҳои фаъоли биологӣ иҷро кардааст. Муаллиф дар коркарди нақшаи таҳқиқот, омода намудани мақолаҳои фишурдаҳо ба ҷоп ва маърузаи онҳо бевосита саҳмгузор мебошад.

Мухтавои асосии диссертатсия. Дар муқаддима муҳимияти мавзӯи диссертатсия, дараҷаи омӯзиши он, объект, предмети таҳқиқот ва ҳадафи вазифаҳо асоснок карда шуда, мақсади кор, масъалаҳои он ва мушкилотҳои таҳқиқот оварда шудааст. Инчунин навоариҳои қори илмӣ ва аҳамияти амалии натиҷаҳо, мавқеъҳои дифоъшаванда инъикос гардида, конференсияҳои илмӣ, ки дар онҳо мавзӯи диссертатсия баррасӣ ва таҳқиқ шудааст, номбар гардидааст.

Дар боби аввал иттилоот ва таҳлили адабиёти мавҷуда оид ба мавзӯи диссертатсия оварда шуда, ҳосиятҳои химиявии кислотаҳои холон ва ҳосилаҳои он, инчунин аминокислотаҳо, пептидҳо, химияи стероидҳо маълумот оид ба омӯзиши реаксияҳои боҳамтаъсиркунии ҳосилаҳои кислотаҳои холонро бо спиртҳо, атсилҳосилаҳо, тозилоксиэфирҳо ва аминҳо дарҷ ёфтааст. Илова бар ин соҳаҳои дар амал истифодабарии ҳосилаҳои кислотаҳои холонро нишон дода шудааст. Муайян карда шудааст, ки иттилоот оид ба синтез ва омӯзиши реаксияи боҳамтаъсиркунии кислотаи холон бо аминокислотаҳо, пептидҳо, тозилоксиэфирҳо, инчунин таҳқиқи ҳосиятҳои физикӣ-химиявӣ ва биологии онҳо вучуд надорад. Дар баробари ин омӯзиши гиёҳҳои шифобахши Тоҷикистон, ки ҳосияти шифобахши дорад дар асоси таҳлили адабиёти илмӣ хулоса бароварда шуда, интихоби мавзӯи диссертатсия асоснок карда шудааст.

Боби дуюм қисми эксперименталӣ буда, методи синтези якқатор эфирҳои мураккаби кислотаҳои холон ва ҳосилаҳои он бо дигар пайвастагӣҳо аз ҷумла атсилҳо, тозилоксиэфирҳо ва аминокислотаҳо, пептидҳо мавриди

омӯзиш қарор гирифта, ҳосилаҳои нави онҳо синтез карда шудаанд. Дар ин қисмат инчунин усулҳои фармакологӣ, биохимиявӣ, гематологии ва дорусозии истифода бурда шудааст. Муқаррар карда шудааст, ки раванди синтез дар муҳити ҳалкунандаҳои диоксан ва толуол раван гузашта дар ин шароитҳо баромади 72-89 %-и маҳсули мақсаднокро ба даст овардан муяссар мегардад.

Дар боби сеюм тарзи таҳқиқ ва синтези як қатор эфирҳои мураккаби кислотаҳо ҳолан дар ҳампайвастагӣ бо атсилҳо, ҳосилаҳои аминокислотаҳо ва пептидҳо бо эпихлоргидрин, пропан-1,2-диоли кислотаи ҳолан аз ҳисоби гурӯҳи карбоксилӣ онҳо амалӣ карда шудааст. Барои муҳофизати гурӯҳи амалкунандаи ин кислотаҳо дисертант сараввал эфирҳои мураккаби онро ҳосил карда, ба гурӯҳҳои гидроксилӣ он реаксияҳои гуногуни атсилӣ гузаронидааст. Сохт, таркиб ва тозагии онҳо бо таҳлили элементӣ, спектри инфрасурх ИС, Масс., РМП, РМЯ ва хроматографияи маҳинқабат ва хроматографияи газӣ тасдиқ карда шуда, мавриди омӯзиш қарор гирифта шудааст.

Дар боби чорум тарзи таҳқиқ ва синтези якқатор Z- ва Phth-ҳосилаҳои аминокислотаҳо ва пептидҳо бо эпихлоргидрин α -монохлоргидрини глитсерин, α - γ -дихлоргидрини глитсерин аз ҳисоби гурӯҳи карбоксилӣ ки пештар аз ҷонби кормандони озмоишгоҳи химияи глетсерини ба номи узви вобастаи АМИТ д.и.к. профессор Кимсанов Б.Х. синтез карда шуда аст барои пайваст намудан бо намакҳои натригии кислотаҳои ҳолан ба риштаи таҳқиқот қарор додааст. Сохт, таркиб ва тозагии онҳо бо усули таҳлили элементӣ, спектрҳои ИС, Массавӣ, РМЯ ва хроматографияи маҳинқабат тасдиқ карда шуда, мавриди омӯзиш қарор гирифта шуданд.

Дар боби панҷум оид ба омӯзиши хосиятҳои биологии фаъоли кислотаҳои ҳолан ва пайвастаҳои аз ин кислотаҳо ҳосилкардашуда дар киёс бо маводи растанигии гепосаф. Таҷриба дар ҳайвоноти лаборатори «мушон, калламушон, ва миримушон» таввасути моделҳои фармакологӣ пешниҳод карда шуд. Инчунин омӯзиши хосияти зиддиилтиҳобӣ, антибактериалӣ, бактериостатикӣ пайвастаҳои кислотаҳои ҳолан дар озмоишгоҳи бактерологӣ гузаронида шудааст. Дар қисмати дигари ин боби қор таввасути усули хроматографияи газӣ муайянкунии кислотаҳои олий карбон барои ташхис ва табобати беморони синдроми метоболи дар марҳилаҳои гуногун муайян карда шудааст.

Қори диссертатсионӣ дар мавзӯи «**Синтези ҳосилаҳои нави кислотаҳои ҳолан ва омӯзиши хосиятҳои биологии онҳо**», ки аз тарафи диссертант Самандарзода Насрулло Юсуф иҷро шудааст, ҳаҷман, мазмунан ва аҳамияти амалии натиҷаҳои таҷрибавиаш ба талаботҳои рисолаҳои

докторӣ пурра мувофиқат мекунад. Дар раванди иҷрои рисолаи докторӣ Самандарзода Н. Ю. худро чун муҳақиқи соҳибмаълумот муаррифӣ карда, нишон дод, ки ӯ мустақилона масъалаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва амалиро иҷро карда метавонад. Қобилияти хуби таҳқиқотчигӣ ӯро водор намуд, ки аз уҳдаи иҷрои чунин кори диссертатсионии мураккаб ва фарогири дар наздаш гузошташуда бо сарбаландӣ барояд.

Қайд кардан зарур аст, ки саволҳо ва мулоҳизаҳои пайдошуда қимати рисолаи докториро коста намекунанд. Аз ҷиҳати ҳаҷми таҳқиқоти васеи иҷрокардашуда ва хулосаҳои баровардашуда диссертатсияи доктории Самандарзода Насрулло Юсуф ба меъёр ва талаботҳои Комиссияи олии аттестатсионӣ оид ба тартиби додани дараҷаи илмӣ ҷавобгӯ буда, ба шурои диссертатсионии 6D.KOA-010-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои химия аз рӯи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ ба ҳимоя тавсия намуда мешавад,

Бояд қайд намуд, ки мавзӯ, мазмун ва натиҷаҳои илмии ҳосилшуда, пурра ба шиносномаи ихтисоси илми 02.00.03-Химияи органикӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ тасдиқ карда шудааст, мутобиқат мекунад.

Дар матни диссертатсия меъёрҳои имлои забони тоҷикӣ ва одоби илмӣ риоя шудааст.

Ҳамин тавр диссертатсияи Самандарзода Насрулло Юсуф дар мавзӯи «Синтези ҳосилаҳои нави кислотаҳои холян ва омӯзиши хосиятҳои биологии онҳо» барои дарёфти дараҷаи илмии докторӣ илмҳои химия аз рӯи илми ихтисоси 02.00.03-химияи органикӣ ба талаботҳои бандҳои 31-37 Тартиби додани дараҷаи илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат дорад ва муаллифи он арзандаи дарёфти дараҷаи докторӣ илмҳои химия аз рӯи ихтисоси интиҳобшуда мебошад.

Мушовири илмӣ,
директори ИИТ ДМТ
доктори илмҳои химия,
и.в., профессор

Сардори Раёсати кадрҳо
ва корҳои махсуси ДМТ

Рачабзода Сирочиддин Икром

Тавқиев Э.Ш.